

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ УПОДОБАНЬ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито актуальна для сучасної науки проблема формування естетичних переваг учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Ключові слова: естетичні переваги, підлітковий вік, сільська школа, педагогічні технології, естетичне виховання дітей.

В статье раскрыта актуальная для современной науки проблема о формировании эстетических предпочтений учеников подросткового возраста в условиях сельской школы.

Ключевые слова: эстетические предпочтения, подростковый возраст, сельская школа, педагогические технологии, эстетическое воспитание детей.

This article is dedicated to the problem of pedagogical management of developing esthetic standards of pupils-teenagers in country schools. The author substantiates and experimentally approves pedagogical conditions of such development.

Keywords: aesthetic preferences, teens, rural school, pedagogical technologies, aesthetic education of children.

Сучасний етап розвитку суспільства передумовлює якісне покращення духовної культури людини, завдяки активізації її творчої діяльності. Соціально-економічні задачі розвитку нашої країни потребують пошуку нових підходів до їх розв'язання.

Українській державі необхідне покоління, яке матиме високий рівень культури та освіченості, зможе сприймати загальнолюдські та національні цінності, творчо підходити до будь-якої соціальної практики. В цьому людині має допомогти естетичне виховання.

Все більшого значення надається вихованню людини з гармонійно-позитивним спрямуванням мислення, яка вмітиме самостійно приймати рішення, визначати особистісну мету, прогнозувати результати своїх дій, знаходити своє місце в системі «природа-суспільство-діяльність», спрямовувати власне себе на пізнання краси, розвиток ціннісних орієнтацій, творчих здібностей та самовдосконалювання, на підставі розуміння умов та механізмів, які сприяють свідомому процесу становлення особистості та можливості власної реалізації в усіх сферах життєдіяльності [7].

Відомо, що формування особистості сучасних сільських школярів відбувається в умовах кризисного стану села, спаду економіки, зміни соціальної інфраструктури, порушення життєвого укладу сільських мешканців. Економічна та соціальна перебудова, нестабільність життя більшої частини сімей, негативно впливає на

процес розвитку та формування естетичних уподобань учнів підліткового віку.

Велика відповідальність за формування особистості учнів в сучасних умовах покладено на школу, яка завдяки обставинам сьогодення майже є єдиним культурним центром, який розвиває та формує інтереси, потреби, погляди, переваги, ціннісні орієнтації, естетичні уподобання, що не в змозі сформувати ні один соціальний інститут на цьому періоді життя.

Як головний ланцюжок сільського соціуму, школа має у собі майже всі етапи «ломки» села, як в суспільно-економічному так і в політичному житті. Завдяки демократизації суспільно-економічного життя з'явилась можливість розвивати багатокладність економіки та різні форми власності, природно, школа не може реагувати на ці зміни.

Дослідники вказують, що сільська школа грає роль селоутворюючого фактору, бо вона значно пов'язана з вирішенням таких актуальних проблем, як: збереження села, національної мови, культурно-історичних традицій. М. П. Гурьянова, характеризуючи сільські школи підкреслює, що «...це насамперед унікальне соціокультурне явище, соціокультурні інститути, здатні в силу історичних традицій, специфічних умов функціонування, разом з основною задачею виховання та освіти, можуть ще виконувати роль культури творення та село творення». [2], що саме за себе визначає необхідність особливого ставлення

суспільства до розвитку та зберігання сільських шкіл.

Специфіці та особливостям навчання і виховання в сільській школі присвячені праці М. І. Зайкіна, Г. Ф. Суворової. Проблеми модернізації сільської освіти та виховання розкрити у дослідженнях М. П. Гурьянкової, М. Г. Бочарова, Р. М. Шерайзиної.

Аналіз наукових джерел показав, що сучасна сільська школа має можливість моделювати, проектувати та будувати свою діяльність в залежності від економічних та соціально-культурних умов оточуючого середовища, при цьому треба враховувати наявність належного рівня освіти та фахової підготовки вчителів, регіонально-національне розташування, використання технологій навчання та виховання відповідно до соціального та національного складу учнів, рівень їх родинного виховання, стан здоров'я, а також керуватися характером взаємодії школи з середою ближнього оточення.

Педагогічні технології, щодо учбово-виховного процесу в сільській школі, повинні сприяти розвитку ціннісних орієнтацій, естетичної культури, формуванню естетичних уподобань, і забезпечити належний рівень процесу, де мають бути пов'язані – навчально-виховна робота, позакласна та позашкільна діяльність учнів, інтегровані зусилля школи, сім'ї і оточуючого соціуму, а також поєднані новітні та традиційні форми навчання [1].

Суттєву роль в формуванні особистості дитини підліткового віку відіграють естетичні начала, це здатність відчувати і переживати естетичне, в навколишньому світі, є ознакою вільного громадянського мислення.

Естетичне виховання сприяє здатності людини змінювати природне та суспільне життя у відповідності зі змістом естетичних уподобань самого індивіда, «по законам краси».

Естетичне виховання дітей підліткового віку є досить складним і довготривалим процесом, воно тісно пов'язано з культурним життям, з одного боку воно відображає культурний прогрес, з іншого – стимулює розвиток культури народу, активно впливає на створення нових духовних цінностей, є важливою складовою формування особистості людини.

Вчені підкреслюють, що естетичне виховання задає спрямованість інтересам, потребам, визначає індивідуальні переваги, особистісні взірці, сприяє корекції власних уподобань, виявляє міру готовності учнів вміти відмежовувати значуще від незначущого. Цей процес неможливий поза освоєнням системи цінностей, які є в даному суспільстві. Пізнати цінності можливо через мистецтво. Б.Неменський підкреслював: «Мистецтво олюднює не повчанням, воно не дає рецепту правильної поведінки, але відкриває шлях до освоєння людського досвіду захоплення, для пошуків сьгоднішніх, «суто особистісних» критеріїв морального і аморального» [4].

Мистецтво допомагає учням, через переживання художніх образів, знайти свою справжність, бо воно є особливим рівнем людознавства, що надає можливість пережити непрожите, ущільнює історичний і суспільний досвід поколінь до концентрації та форм, доступних для особистого сприйняття [6]. Його ідеї є перетворенням в осмисленні учнями буття. Стосунки між художніми творами і тими хто їх сприймає, завжди є суб'єктивними, бо мистецтво спрямоване на особистісні почуття, переживання та розум людини [5].

Наукові джерела визначають, що величезні техногенні можливості сьогодення, різноманітність джерел інформації, та швидкість їх впливу на школярів, констатують розгубленість учнів підліткового віку щодо реальної дійсності. У селах немає театрів, філармоній, великих концертних залів, навіть у деяких не працюють будинки культури та кінотеатри, але завдяки електронним вихователям діти отримують багато цікавої інформації, яка не нарочито розвиває їх, спрямовує ціннісні орієнтації, формує естетичні уподобання.

Через силу емоціонального впливу музичне мистецтво безумовно займає перше місце серед багатьох елементів, які визначають складову системи виховання. Масовість, індивідуальність сприйняття підкреслюють його особливе значення при формуванні естетичних уподобань учнів підліткового віку. На сьогодні існує протиріччя щодо цінності мистецтва взагалі, та значимою популярністю естрадно-розважальної музики.

Як показують багаточисельні педагогічні дослідження (Ю. Б. Алієв, А. М. Болгарський, Б. А. Брилін, Н. Н. Гришанович, Л. М. Ісьянова, Н. А. Кутова та ін.), юні слухачі віддають перевагу творам масової музичної культури, які примітивні в музично-семантичному плані. До них належать: традиційна естрадна пісня, а також модні стилі диско, реп, брит-поп, окремі зразки хеві-метал, рок. В цей час фольклор, класична спадщина і сучаснеакадемічне мистецтво знаходяться за межами їх уваги. (Г. К. Бриль, І.Я. Климчук, Г. В. Шостак), не маючи достатньо життєвого і музичного досвіду учні підліткового віку не здатні зрозуміти і адекватно оцінити художні, естетичні, етичні якості і недоліки масової культури, запобігти впливу інформації на їх смаки та інтереси. Існують чотири напрямки, які пов'язані з сприйняттям учнями підліткового віку зразків поп-культури: орієнтація на поверхове, та неуважне сприйняття; комітат не (супроводжуюче-фонове) та фрагментарне сприйняття; настанова на престижні потреби щодо слухання поп-музики; потреба в неагресивних зразках поп-музики.

Для учнів підліткового віку характерно сприйняття та запам'ятовування музичної інтонації, сучасний ритм, благозвучність (В. І. Зак, О. Ф. Оленін), наслідування стандарту поведінки та емоційного реагування. Однак мета не тільки в тому, щоб учень підліткового віку був добре проінформованим та загально освіченим, нам

треба, щоб він зміг селективно розглядати надходжувану інформацію.

Таким чином, період «учень підліткового віку» заслуговує особливої уваги, тому що це майбутні випускники сучасних сільських шкіл, які у подальшому будуть здійснювати модернізацію економічної, соціальної, освітньої, соціально-культурної сфер села. Власне, учні цього віку переймають позитивний або негативний досвід шкільного колективу, тим самим чинять вплив на учнів молодших класів. Сензитивний період дає можливість спрямувати погляди, інтереси, потреби, переваги, переконання, бо підліток виокремлює своє власне «Я», розширює межу добра та зла, хоче визначити власну індивідуальність, неповторність, починає здійснювати пошук сенсу життя. Власне в цьому віці, школярі приділяють значну увагу товаришуванню із однолітками, проявляють активність наслідування, програють у мріях багато чисельні ролі, які недоступні для них у реальному житті. Відбувається передача досвіду від одного покоління до іншого, це не тільки досвід залучення до придбання знань та їх практичного втілення, а й досвід емоційного сприйняття реальної дійсності. Здатність сприймати, відвідувати, розуміти художні твори притаманна кожній особистості, але ступінь її розвитку різний [4, 5].

Відомо, що в історії педагогіки накопичено вагомий досвід наукових знань щодо естетичних орієнтацій сільських школярів. Зв'язок морального і естетичного відображено у працях таких вчених, як Ю. Б. Боров, Л. С. Виготський, Б. Т. Ліхачев, Л. С. Рубінштейн, В. А. Сластьонін. Відношення людини до оточуючої дійсності та мистецтва, висвітлено у працях Б. М. Неменського, В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, В. М. Шацької.

Найбільш важливим для особистості є ціннісні орієнтації, які представляють собою засіб засвоєння духовних надбань суспільства, перетворюючи їх в мотиви особистісної поведінки, тісно пов'язаної з естетичним вихованням (А. В. Кірюкова).

Аналіз наукової літератури дозволяє визначити, що вітчизняні вчені розробили компоненти естетичного розвитку особистості. Питання психології та естетичного виховання розкриті в роботах Б. Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна та інших. Значну важливість мають ідеї педагогіки мистецтва, де виокремлюється можливість розвитку здібностей дітей, та його важливість для творчого становлення особистості – Д. К. Кабалецький, Н. Є. Миропольська, Б. М. Неменський, С. А. Ничкало, О. П. Рудницька. Проблеми естетичного інтересу, розглядають у своїх працях Є. В. Квятковський, В. А. Філіпова, Ю. І. Фохт-Бабушкін; естетичний смак – В. О. Скатерщиков, Н. Л. Рошціна; естетичні погляди та оцінки – В. Г. Бутенко, Л. М. Баженова, Н. М. Яковлева; естетичні потреби – М. А. Верб, В. І. Волинкін.

У зв'язку з необхідністю вивчення специфіки формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в процесі сприйняття музичних творів на уроках музики в загальноосвітніх школах було проаналізовано роботи Б. В. Асаф'єва, Н. А. Ветлугіної, Н. Л. Гродзенської.

Дослідники визначають, що значне місце в цьому процесі належить педагогічному керуванню, яке допомагає учням підліткового віку спрямовувати індивідуальні естетичні уподобання. Педагогічний вплив, здійснюється із урахуванням особливостей та протиріч які виникають у русі творчої діяльності (Л. Виготський, та ін.)

В пошуках засобів, які б могли підвищити роль педагогічного керування щодо формування естетичних уподобань в процесі учбово-виховної діяльності, звернулися до соціологічних досліджень В. В. Молвінського, В. С. Цукермана та ін.; до праць психологів – Б. Г. Ананьєва, О. М. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна; до спадку школи – Д. Н. Узнадзе; до досліджень – М. М. Левіної, І. Я. Лернера, В. А. Сластьоніна, Н. Ф. Талізної [4].

Специфічним педагогічним прийомам, які сприяють ефективності педагогічного впливу, в процесі творчої діяльності, присвячені праці А. А. Бударного, В. А. Зикова, Г. І. Кусікової, але існуюча система музичного виховання школярів, не забезпечує розвиток та спрямування ціннісних орієнтацій.

За результатами аналізу наукової літератури встановлено, що незважаючи на наявність великого об'єму наукової літератури, авторами недостатньо розроблено питання про педагогічні умови формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в процесі творчої діяльності та взаємодії в системі «вчитель – учень», на підставі музичного сприйняття.

На сучасному етапі існує протиріччя між творчими та технологічними підходами, бо наявність суми знань на сьогодні є недостатньою. Учитель та учні повинні бути готовими до змін, до творчості. В останні роки питання творчої активності досліджувались в філософській та психолого-педагогічній науках: О. В. Брушлінський, А. А. Мелік-Пашаєв.

Головне в творчій діяльності – це визначення учнем власне себе, як учасника «нового відкриття». Процес творчості має суто індивідуальний характер, тому його розвиток потребує глибоких знань щодо особливостей підліткового віку.

Враховуючи вищезгадане та потреби вчителів-практиків, було обрано тему дослідження: де необхідно було визначити, науково обґрунтувати та експериментально апробувати педагогічні умови формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Мета дослідження – науково обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і науково обґрунтувати структуру поняття «естетичні уподобання», уточнити поняття «естетичне виховання дітей підліткового віку».
2. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості естетичних уподобань учнів підліткового віку.
3. Визначити педагогічні умови формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.
4. Розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Об'єкт дослідження – естетичне виховання учнів підліткового віку.

Предмет дослідження – зміст і методика формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи.

Гіпотеза дослідження: формування естетичних уподобань учнів підліткового віку в умовах сільської школи відбуватиметься успішно, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

- індивідуальна робота щодо емоційного сприйняття музичних творів;
- самодослідження особистісно-значущих настанов;
- впровадження колективно-творчої діяльності.

Дослідження мало у собі декілька етапів. На першому етапі здійснювалося теоретико-методологічне дослідження, яке було спрямоване на уточнення змісту поняття «естетичні уподобання». Аналізувались літературні джерела в області психології, педагогіки, мистецтва, естетичного виховання з проблеми педагогічного керування процесом творчої діяльності, було визначено, що найменш розроблені питання, які пов'язані з індивідуалізацією музичного сприйняття, відбувався пошук методики діагностики рівнів сформованості естетичних уподобань учнів підліткового віку.

На другому етапі відбувалася організація емпіричного дослідження. Вивчався досвід практичної роботи вчителів музики загальноосвітніх та музичних шкіл Одеської області, проводився математико-статистичний та теоретичний аналіз за результатами констатувального етапу експерименту, систематизувалися отримані дані.

Комплексна методика, яка була запропонована в ході констатувального етапу експерименту, дозволила отримати цілісну картину когнітивно-емоційного досвіду досліджуваних. На підставі експериментальних даних та теоретичних узагальнень було виокремлено три критерії оцінки рівнів сформованості естетичних уподобань.

У перший критерій, емоційний відгук на твори мистецтва, увійшли показники, які характеризують емоційний стан учнів при сприйнятті музичних творів, емоційне осягнення музичних творів, мотивація до сприйняття творів мистецтва.

Другий критерій, пізнавальна активність учнів в процесі сприйняття музичних творів, характеризують показники: особистісно-значущі настанови, музично-естетичний досвід особистості, активність пошуку джерел музичних знань.

Третій критерій визначав сформованість естетичних цінностей, в нього увійшли показники: місце естетичних цінностей в ієрархії життєвих уподобань, художні потреби особистості, прагнення до творчої діяльності. В кожному з цих критеріїв присутня настанова індивіда на емоційне відношення до творів мистецтва, орієнтація на придбання знань, вмінь та навичок, постійний інтерес щодо придбання нових художніх вражень.

Вплив на когнітивні настанови учнів підліткового віку, формування процесуальних настанов, впровадження спеціальних методів педагогічного впливу в процесі сприйняття музики мало у собі зв'язок «емоційного» із «раціональним», використання проблемно-евристичного методу викладання та здійснення диференційованого підходу до учнів.

Виходячи з проблеми, що досліджується, особливий інтерес, має взаємозв'язок особистісно-значущих настанов з особливостями розвитку та формуванням естетичних уподобань учнів підліткового віку [3].

Визначено, що відмінності між уподобаннями та настановою полягають в наступному:

- Уподобання – одне з локалізованих явищ людської свідомості, а настанова – підсвідоме явище, що охоплює суб'єкт в цілому.
- Уподобання існують у понятійній формі і являють собою своєрідний образ пізнання, настанова це стан внутрішньої готовності суб'єкта до певної діяльності.
- Соціальна настанова більш широке поняття ніж уподобання. На основі соціальної настанови можуть утворитися різні уподобання: рольові, вікові, естетичні та ін..

Отже, проведене експериментальне дослідження показало, що естетичні уподобання в широкому сенсі – це окремий випадок особистісних уподобань взагалі, при цьому особистісні уподобання трактуються, як комплекс утворень на підставі змістових, цільових та операціональних настанов, і мають динамічний процес.

Естетичні уподобання учнів підліткового віку – це елемент свідомості, який має динаміку розвитку та віковий бар'єр, являє собою естетичний смак особистості та її оцінне ставлення до довколишньої реальності та творів мистецтва. Вони формуються завдяки емоційному відгуку на твори мистецтва, пізнавальної активності особистості, селективному відборі наданої інформації, зміні ціннісних орієнтацій (особистісно-значущих настанов), на підставі власного естетичного досвіду. Тісно взаємопов'язані та взаємозалежні від естетичного виховання особистості та її естетичною культурою взагалі.

Естетичні уподобання визначають оцінне ставлення індивіда до значущих об'єктів, його симпатії або антипатії, тобто представляють собою власні ціннісні орієнтири, завдяки яким особистість може опанувати новий естетичний досвід.

Таким чином, технологія формування естетичних уподобань в процесі естетичного виховання, на підставі сприйняття музичних творів учнями підліткового віку в умовах сільської школи, дозволяє говорити про наступні факти: використання інтегрованих уроків розширює «діапазон» інтересів та потреб серед музичних жанрів та творів образотворчого мистецтва та збільшує необхідність регулярного спілкування з художніми творами; активізує естетичну діяльність, учнів зорієнтовану на розвиток їх художніх інтересів, потреб, переваг, особистісних

переконань; технологія формування естетичних уподобань, визначає собою сукупність – здібностей, знань, вмінь, навичок, які забезпечують розвиток емоційно-чуттєвої сфери учнів підліткового віку.

Естетичне ставлення до мистецтва, спрямованість естетичних цінностей особистості та сформованість естетичних уподобань, сприяють створенню естетичного середовища сільської школи. Педагогічний вплив щодо індивідуальної та колективно-творчої діяльності, з урахуванням новітніх технологій, надає можливість, в процесі спілкування з мистецтвом, учням підліткового віку, виявити індивідуальні знання, власні ціннісні орієнтації та естетичні уподобання, поширити досвід колективних взаємовідносин і при цьому визначити власне «Я».

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбородова Л. В., Чернявская А. П. Воспитание сельского школьника. – М.: «Педагогический поиск», 2002. – 177 с.
2. Гурьянова М. П. Типология сельских школ России // Педагогика. – 2005. – № 2. – С. 15.
3. Восканян К. В., Сааян А. Р. Формирование теоретического мышления подростков посредством развития прямого и обратного хода мысли / К. В. Восканян, А. Р. Сааян // Мир психологии. – 2001. – № 1. – С. 3-5.
4. Виногородский А. М. Развитие личностной рефлексии подростков (на материале восприятия музыки): Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1999. – 20 с.
5. Кирьякова А. В. Теория ориентации личности в мире ценностей: монография / А. В. Кирьякова. – Оренбург: Южный Урал, 1996. – 188 с.
6. Лихачёв Б. Т. Введение в теорию и историю воспитательных ценностей / Б. Т. Лихачёв. – Самара, 1997. – 85 с.
7. Щуркова Н. Е. Новое воспитание / Н. Е. Щуркова. – М.: Педагогика, 2000. – 125 с.

© Молорова Л., 2010

Стаття надійшла до редколегії 21.11.2010 р.